

KABÁN ANNAMÁRIA

Lelkem sugarában

FOGÓDZÓK DSIDA JENŐ SZERELMI KÖLTÉSZETÉNEK ÚJABB MEGKÖZELÍTÉSÉHEZ

A *Nagycsütörtök* című kötetben Dsida Jenő *Szerelmes ajándék* címmel rendezte külön ciklusba szerelmes verseinek néhány darabját. A versek egy része 1928 és 1932 között az *Erdélyi Helikon* és a *Pásztortűz* hasábjain is napvilágot látott, de vannak köztük olyanok is, amelyek csak a kötetben jelentek meg. A kötet más ciklusaiban is találunk néhány szerelmes verset, így a *Pásztori tájak remetéje* ciklusban is. Ezek a versek nem a boldog, beteljesedett szerelemről szólnak, hanem a szerelem utáni vágyról, egy elveszített kedves emlékééről. A kötet *Légy már legenda* című versciklusában a *Szerenád Ilonkának* és a *Túl jégmezőkön* is a korán eltávozott kedvest idézi.

Sokan felvetették már a kérdést, hogy kihez is írta, írhatta a költő ezeket a verseket, ki lehet ezeknek a verseknek a múzsája. Lator László a *Tükör előtt* önéletrajzi ciklusára hivatkozva írja, hogy szerzője a „gyerekkorában tüdőbajban meghalt Ilonka történetéhez egy felnőttkori szerelmét is megidézi. S a két nőalak, a tündéralom kis vadóca és a nagy szerelem regényének érett asszonya szinte-szinte eggyé olvad. A szürös férfpálya termése, a felnőtt szerelem zöldmégű magva és az emlékezetben talán a valóságosnál is jobban megszépült gyerekkaland együtt van benne Dsida szerelemsiratóiban.” (Lator 2009: 471) Sokan találgatták, hogy ki lehetett az érett asszony, akiről említést tesz a költő, de ez inkább csak irodalmi pletykázkodás. Természetesebb és jobb is talán figyelmesen elolvasni a *Tükör előtt* vonatkozó részleteit, utalásait, ugyanis ezekből sok minden kiderülhet. Lehet, hogy egy újabb megközelítéshez nyújtanak fogódzókat.

A *Tükör előtt Előre való ének* című bevezetőjében Dsida pontosan meghatározza a ciklus verseinek fő témáját:

*Így énekelj egy drága gyermekév
muskotály-ízű, serdülő szakáról,*

A ciklus versei tehát kedves játszótársáról, első szerelméről szólnak:

Ki volt Ilonka? [...]

[...]

*Hús esztendő könnyes kódén keresztül
fűr át szemem, mikor szemébe néz.
Emlék-indákon millió gerezd ül
s valami mégis bizton igazít,
hogy őt szakítsam le, az igazít.*

A ciklusban található, *Az első csók* című vers felidézi az Ilonka iránt felébredt szerelmi vágyat, az első ölelést, az első csókot:

*Pucér, pelyhedző lánykatest lubickol
a szív tavában és a vér locsog,
kagylószín lábujjával szembeprickol
s félálomban szűz hónalj pamacsok
csiklandják orromat és számat is, hol
nagyhirtelen most meggyullad a csók,
meggyullad pirosan, perzselve lángol,
– szeretnék kiszaladni a világból.*

Majd néhány versszakkal alább:

*...Ülünk egy bodros körtefa alatt.
Agyamra mintha téboly gőze szállna.
A félkezem derekára szalad,
másik hajába tűr... Riad, kiválna
karom közül, de nem tud... Pillanat...
ajkamon ajka, két kis nedves málna...
Mint gyom közül cikázó csöpp gyík, oly
fürgén siklik ki száján a sikoly.*

A vers következő strófái a lány riadalmát, szomorú könnyhullatását idézik, aki azért zokog, mert úgy tudja, hogy a csók miatt gyereke lesz:

*[...] – A gyermek – mondja, – nagy kincs,
de szörnyű, hogy törvénytelen legyen.
Most már muszáj, hogy engem elvegyen.*

*– Miféle gyermek? – kérdezem riadtan.
Halkan szól, mintha bűnről vallana:
– Ha meghalnék, se volna kár miattam,
mert a lányoknak (mondta nagymama),
gyerekük lesz, ha férfi csókja csattan
szájukra... mint az én szájamra ma... –*

A természet és a költő derűje összecseng a Viola-ciklus megfelelő részével, ahol a költő a bűnbánó leány fogadkozása hallatán Tinti kutyájával kacsint össze.

*Hallom, hogy kuncog és vihog a nap
s ahogy vigyordul, úgy süt egyre jobban,
a vén Szamos kaján kacajra kap,
kövér hulláma pukkadozva csobban
s víg pacskolással a hasára csap,
a nagy természet hahotába robban,
ezer madár csivog, kacag ezen
s kacagok én is, – szinte könnyezem.*

Még a kacsintás sem marad el, csakhogy itt a lány kacsint hamiskásan az őt felvilágosító gavallérra:

*Titkos, komoly magyarázatba kezdek,
hogy megvizasztaljam a kis csacsit
[...]
Sokáig bámul, kuporodva veszteg,
majd búgva fölnevet és rámkacsint.
– Bizistók – kérdezi mellemre bujva –,
nincs semmi baj? Akkor csókolj meg újra!*

Nos, ezek a szövegrészek azt látszanak bizonyítani, hogy a *Nagycsütörtök* kötet szerelmes verseinek, sőt az *Erdélyi Helikon* hasábjain 1933-ban megjelent *Miért borultak le az angyalok Viola előtt* ciklusnak is Ilonka lehetett az első ihletője.

A *Szerelmes ajándék* ciklus versei szervesen kapcsolódnak a *Pásztori tájak remetéje* ciklus darabjainak antik bukolikus költészetet idéző hangulatához, nem véletlenül, hiszen ezek a versek nagyjából ugyanazokban az években, 1928 és 1932 között születtek. Ekkor Dsida, akárcsak Radnóti, József Attila, az újklasszicizmus felé közelít. Láng Gusztáv szerint: „A hangváltás, mint nemzedéktársai lírájában, Dsida Jenő költészetében is a húszas és a harmincas évek fordulójára tehető. S mint nemzedéktársai, Dsida is az avantgárd vonzaskörén belül maradván tesz először kísérletet egy klasszikus műfaji hagyomány modernizáló meghódítására azokban a verseiben, melyeket a költő bukolikáiként szokott emlegetni a kritika.” (Láng 2000: 126)

A *Pásztori tájak remetéje* ciklus versei a természettel és a transzcendenssel harmóniában élő remete alakját rajzolják. A ciklus végén találunk néhány, szerelmi vágyat megfogalmazó verset is, amely szintén a transzcendens irányába nyit.

A *Mesebeli vadász* mindenhol keresi, kutatja kedvesét. A vers első szerkezeti egysége ezt a vég nélküli keresgélést tárja elénk:

*Kék harmat mossa ki szememből az álmot.
Talpra szököm
s eszembe jut a kedvesem.*

*Folytatom utamat
mélyeken, köveken, árkon és hegyeken át.
Éren és patakon, napon és csatakon át.*

A keresés a kedves megtalálásának reményével zárul, ami egyfajta időtlenségbe emeli a költeményt:

*Egyszer eljutok hozzá. Őszelő erdők
piros közepébe.
– Jó reggelt, fekete kislány,
ezentúl velem jössz hegyeken, utakon, éren és patakon át.*

A *Tündéri éjben érkezel!* a napszakok váltakozásával érzékelteti az örök várakozást a kedvesre:

Várlak reggel.
Várlak délután.

De akire vár, azt csak az este, a tündéri éj, a csoda hozza el. Látomás villantja fel *északi fény* csillogásában alakját, és szürrealista képek érzékeltetik a kozmoszsal való egylényegűségét:

Zuzmarás utakon át
tündéri éjben
érkezel
kunyhóm elé, északifény leánya

[...]

zöldfényű csillag
reszket hajadban
s szánad előtt
felhőt zihálnak a rénszarvasok.

A *Szerelmes ajándék* első versei lelki békét, nyugalmat, evangéliumi harmóniát sugároznak. Az *Olyan egyszerű* című vers virágmétaforája ennek egyik első kifejezője:

Minden göröngyből virág ütközik,
kék az éjszaka és arany.
Ifjú vagyok és megyek vidáman,
tisztán a hullócsillagok alatt.

Olyan egyszerű minden, olyan
felszabadítón, könnyen egyszerű:
Holnap kiválasztok egy aranyhajú szüzet
és azt mondom: Jer velem!

Az újszülött a megszemélyesített békét köszönti, amelynek szülője a szerelem:

Újszülött békém oly piciny.
Bölcsője aranyozott dióhéj.
Fenyőgallyak sóhaja legyezi arcát.
Porszemnyi szíve alig dobog.

Te vagy mosolygó anyja, szerelmem.

A versben a kedves és a Madonna arca mosódik egybe:

A béke anyja vagy: ó képekről
révedező szelíd leány,
viola-fénnyel fejed körül.

Az elvesztett éden emléke sejlik fel az *Elysium* című költeményben, amelyben az előbbi versek virág és béke motívuma ismétlődik:

*Ha sóhajtasz, hangja nincs, csak lejjebb hajlik minden virág,
szívünkben tavalyi fűszálak békessége.*

*Tengerek szaga érzik, melyek páránként apadnak, apadnak,
az éden teljes, mint a gömb, nem lehet hozzáadni.*

A verszárlat a földi és a transzcendens egybeolvadását sejteti:

*A hulló gesztenyék megállnak a levegőben.
Lábujjhegyen járnak az angyalok.*

Ugyanez, a földit a transzcendenssel egybevonó kép ismétlődik a *Hajnali sétában*:

[...]
*szállunk,
mint Isten lapdái a halavány csillagok közt.*

[...]
*Amint megyünk, dúsillatú piros rózsákkal csiklandozzuk
az alvó angyalok arcát,
s íme, ébredszik az egész mennyország.*

A *Szőkevények a fák közt*, amint *Révedező utópia* versben alcíme is jelzi, utópisztikus vágykép arról, hogy a természetbe vonuljon vissza kedvesével:

*Úgy-e, kedvesem, itt maradunk, e tájon, e zöldben,
e fák közt, lepkevirág közt, lombkoronák közt,
itt érik lassudan őszre nyarunk.
Nem megyünk vissza.
Itt maradunk.
Itt maradunk és jók maradunk, remete férfi és
remete nője, szentek, az egymás két szeretője.*

A kedvessel való együttlétet azonban csak a költő lelke varázsolja elénk – csodaképként:

*Mindenegyes képem csodakép lesz. Ha lehullott
lepled a part porában s cuppan alattad a kék
aranyos tó, angyalt pingálok, mint a régi
Giotto,
tested mását a lelkem sugarában.*

Dsida Jenő szerelmi költészetének ez a néhány sor lehetne a mottója, hiszen a korán elveszített kedves emléke csakis a lélek sugarában válik megfoghatóvá.

A táj is egyre valószínűtlenebb, a földi a kozmoszsal és a transzcendenssel érintkezik, ezzel is jelezve, hogy a kedvessel való együttlétet végső soron csak a halál hozhatja el. A halálvágy a *Szerenád Ilonkának* képeit asszociálja:

*Gondtalan évek. Mintha hajamba tűznél valami
súlyos fényszóró virágot, úgy érzem az égen a*

*holdvilágot.
Pislogó piros rőzsetűznél, végtelen erdőn, halk
dalok közt, lassan lépkedő angyalok közt
simulok hozzád a lágy mohára... Zsongó gallyak
közt, angyalok közt
készülünk a kedves halálra.*

A *Távolban élő kedvesemnek* soraiban is ez az álomszerű táj jelenik meg, amelyben csoda-pillangók raja muzsikál:

*Mikor az éjszaka árnya szemedre szűrődik
s ablakodon csoda-pillangók raja zöng odakünt:
kék raja zsong, repes és muzsikál odakünt:*

És muzsikálnak a hangutánzó és rímben összecsengő és ismétlődő szavak is: *raja zöng* – *raja zsong, zöng odakünt* – *muzsikál odakünt*.

A folytatásban pedig mintha valóban egy Giotto-képet látnánk, színek helyett szavakba öntve. A költő lelke festi a kedves alakját. De a Viola-ciklus himnikus szavait is idézik ezek a sorok a fiatal leánytest dicséretéről:

megbontod patyolat kicsi ágyadat, isteni gyermek.

*Tarka ruhácskádat ledobálad olyankor,
hosszú rózsaszín ingecskébe buvik sima tested,
(előbb karjaidat s fejedet fúrod bele, majd
zsenge csipődre csúsztatod és combjaidat fődöd el)*

Az elvarázsolt, mesebeli tájon tündérek és manók vigyáznak a leányra. A vers szövegében az álombeli tájat át- meg átszövik az egykori emlékek, amelyek azonban csak képi szinten, művészi hasonlat formájában vannak jelen. Ezek a hasonlatok a *Szerenád Ilonkának* és a *Tükör előtt* motívumait villantják fel a májusi fűről és a csobogó patakról:

*Tünde driádok tünnek elő s lépkednek olyan finoman,
mintha szírom libbenne le halkan a májusi fűre,*

*ágyad elé áll, ül valamennyi, úgy virraszt mosolyogva:
kardliliommal kergetik azt, ami árt,
sással hessegetik tova azt, ami sért,
suhogó somfahusággal úzik el azt, ami fáj,*

[...]

*Fitosorru manók jönnek síró, kacagó fuvolákkal,
boglyas törpék kókuszhéj-hegedűkkel, rózsavonókkal,
nyaldosó muzsikájuk csiklandozva fűrészt,
mint nyári melegben a bőrödön átlocogó víz*

Ez a sok hangszerrel felvonuló manósereg a verszárlatban a pazar rímek összecsendítésében megszólaló hódoló muzsikát is előkészíti, s akárcsak a Viola-ciklus angyalai, itt a tündérnépek borulnak arcra a kedves előtt:

*s álmod tündérnépei arcra borulnak előtted,
 hogy meglep a zsibbadt teljesedés... – –*

*– S mindez azért van, mert engem szólítasz kedvesedül,
 költő kedvese vagy te: illet téged e pompa,*

*illet ez illat s illet a vers muzsikája
 s minden fény, láng, kék, amit élet adott s ezután ad.
 Gerlebugás ütemén, lobogó cseresznyeszírom-fiatalság
 ágyán ringatlak, kicsi Szűz. Tele van szerelemmel a szívem.*

A *Tündérmenet* szintén elvarázsolt álmotját érzékeltet, ahol éjtündérek viszik a költő szívét a kedveshez. A csigák és nagy füvek pedig a *Szerenád Ilonkának* motívumait asz-szociálják:

*A tücsök cirregve fölneszel.
 Testem hús álmokat iszik.
 Apró csillagos éjtündérek
 a szívemet hozzád viszik.*

[...]

*Húzzák lassú, nyüzsgő menetben,
 szemükben harmat, áhitat –
 csigák s iszonyú nagy füvek közt,
 a sárga holdvilág alatt.*

A ciklus különösen szép verse a *Laterna magica*, amely a sötétség, a magány és a hirtelen kigyúló fényben megjelenő kedves arcának ellentétére épül:

*..... Csak az éjszaka
 meredt felém a térben és időben,
 csak tücskök szóltak fekete mezőn
 és hajladozó nyárfák sugdosódtak.
 ... Egyszerre fény gyúlt és a messzi égre,
 mint nagy vászonra berregő motor,
 zúgó, öles nyalábbal vetítette
 tűnődő lelkem – lassú reszketéssel –
 lehúnyt pillájú, alvó arcodat...*

Ezek a szürrealisztikus álmovilágban, expresszionisztikus vízióban lebegő, vibráló versek a megtapasztalt éden és az igaz szerelem emlékét sűrítik. Az elveszített kedves alakja egyre megfoghatatlanabbá nő a költő lelke sugarában. A versek úgy vetítik ki alakját a ter-

mészet és a kozmosz világába, hogy közben a transzcendenssel is mindvégig érintkeznek, sőt egyfajta misztikus kapcsolatot is sejtetnek. Nem halálhívó, halált megszipító versek ezek, hanem a kedvessel való lelki találkozás megszólaltatói. Intertextuálisan pedig kapcsolódnak a *Légy már legenda* ciklusban megjelent *Szerenáda Ilonkának*, az *Angyalok citeráján* kötetben később napvilágot látott *Út a Kálváriára*, *Tavalyi szerelem* és *Légyott* című szerelemsiratókhoz, valamint az egyszerre édeni és tragikus életutat felvillantó *Viola*-ciklushoz, illetőleg az *Angyalok citeráján* kötetben megjelent olyan misztikus adorációkhoz is, mint az *Arany és kék szavakkal* vagy a *Vallomás*.

Azt mondhatjuk tehát, hogy ezekben a versekben Dsida Jenő szerelmi lírájának egésze rendeződését érhetjük tetten.

IRODALOM

Láng Gusztáv 2000. *Dsida Jenő költészete*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár. (Kriterion közelképek)

Lator László 2009. Gyászlila csipkeverés. In: Sas Péter szerk.: *Dsida Jenő emlékezete*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár. 468–472.

